

Nederlands Bijbelgenootschap

Welke grondtekst?
(p. 2)

De tekstvorm in
een oecumenische
kerkbijbel
(p. 3)

De mondlige bijbel-
lezer en de tekst
van het nieuwe
testament
(p. 8)

Bijzondere leerstoel
bijbelvertalen
(p. 13)

Von Canstein had
geen navolgers
(p. 14)

KWARTAALBLAD
OVER BIJBELWERK
7e JAARGANG
DECEMBER 1988

4

MET ANDERE WOORDEN

Welke grondtekst?

Al geruime tijd wordt in ons land gesproken over de wenselijkheid van een nieuwe en zo mogelijk oecumenische bijbelvertaling voor kerkelijk gebruik. Een poging daartoe is al eens ondernomen in de jaren zestig, maar om allerlei redenen is dat plan toen in de ijskast gezet.

Al jaren ontvangt het Nederlands Bijbelgenootschap opmerkingen - vooral uit het onderwijs - over de onbegrijpelijkheid van zijn Vertaling-1951. Ons Nederlands heeft zich zo snel ontwikkeld dat deze vertaling velen als verouderd overkomt.

Maar eer zo'n belangrijk werk zelfs maar overwogen kan worden, zullen enkele vragen moeten worden beantwoord. Een daarvan is welke grondtekst vertalers moeten gebruiken. Dit geldt vooral voor het Grieks van het nieuwe testament, omdat de handschriften onderling nogal verschillen.

Voor vertalingen waaraan protestantse en katholieke vertalers samenwerken, gelden sinds 1966 richtlijnen die zijn overeengekomen tussen de Wereldbond van Bijbelgenootschappen en het Vaticaanse secretariaat voor de bevordering van de eenheid. Moeten die richtlijnen, waarin ook de keus van de grondteksten ter sprake komt, ook voor Nederland gelden? Bijbelgeleerden in Nederland verschillen van mening op dit punt.

Daarom nodigden we prof. dr. H.J. de Jonge uit Leiden en prof. dr. J. van Bruggen uit Kampen uit over deze vraag met elkaar in discussie te gaan. De slotconclusie van prof. Van Bruggen luidde, dat 'de ruimte binnen de ring (...) te beperkt (was) om tot een eindstrijd te komen.' Maar hun beider inzichten kunnen zeker lezers van *Met Andere Woorden* aan het denken zetten.

MET ANDERE WOORDEN

Kwartaalblad over bijbelwerk
7e jaargang nr. 4, 1988

Uitgegeven door:
Nederlands Bijbelgenootschap
Postbus 620, 2003 RP Haarlem
telefoon: 023 - 22 41 00
In samenwerking met:
Belgisch Bijbelgenootschap
Dautzenbergstraat 36
1050 Brussel
telefoon: 02 - 640 11 12 of 640 15 75.

Met Andere Woorden wordt gratis toegezonden aan hen die geïnteresseerd zijn in het vertalen en doorgeven van de bijbel.

Redactie: ds. W. van Galen,
dr. H.W. Hollander, dr. E.W. Tuinstra
en Jan J. van Capelleveen (eind-
redacteur).

Adreswijzigingen: Deze aanbrengen op de adresband van dit nummer en deze retour zenden aan:
Nederlands Bijbelgenootschap
Postbus 620, 2003 RP Haarlem.
Telefonische meldingen via
nummer 023 - 22 41 00.

Giften voor het werk van het Nederlands Bijbelgenootschap in binnen- en buitenland, en bijdragen ter bestrijding van de onkosten van dit blad kunnen gestort worden op giro 30 04 82 van het Nederlands Bijbelgenootschap te Haarlem met vermelding 'gift' of 'Met Andere Woorden'.

 Nederlands Bijbelgenootschap

De tekstvorm in een oecumenische kerkbijbel

door prof. dr. H.J. de Jonge¹⁾

Stel dat het Nederlands Bijbelgenootschap samen met de Katholieke Bijbelstichting een nieuwe, liturgische bijbelvertaling tot stand zou willen brengen. Zouden in die nieuwe bijbel, waarvan het nieuwtestamentisch gedeelte natuurlijk gebaseerd zou worden op een kritisch vastgestelde Griekse tekst, noten opgenomen moeten worden waarin melding wordt gemaakt van bepaalde lezingen uit de Byzantijnse tekstoverlevering? Dat wil een voorschrift uit de 'Richtlijnen voor interconfessionele samenwerking bij het vertalen van de bijbel'.

Over deze richtlijnen bestaat overeenstemming tussen de Wereldbond van Bijbelgenootschappen en het Vaticaanse secretariaat voor de bevordering van de christelijke eenheid. Het voorschrift luidt als volgt: 'Hoewel elke goede vertaling gebaseerd moet zijn op een kritische tekst, wordt erkend, dat in sommige gevallen bepaalde participanten in een vertaalproject mogen eisen, dat sommige passages van het nieuwe testament die voorkomen in de Byzantijnse overlevering, in hoofdzaak weerspiegeld in de Textus Receptus, in de vertaling worden vermeld. Wanneer dit gebeurt, kan zulk materiaal worden vermeld in voetnoten, waarnaar een verwijsteken in de hoofdtekst verwijst. Hoe ver zulk een aanpassing van de tekst moet gaan, hangt natuurlijk af van de plaatselijke situatie. De mate waarin het gebeurt dient zorgvuldig te worden bepaald door duidelijke, welomschreven principes.'

Interconfessionele vertalingen

Duidelijk is, dat Wereldbond en Vaticaan aan interconfessionele vertalingen niet de Byzantijnse tekst ten grondslag willen leggen, maar een andere, kritisch gereconstrueerde tekst. Ze willen echter de mogelijkheid openlaten, dat in voetnoten bepaalde Byzantijnse varianten worden vermeld. Is dit een gezonde regel?

Op het eerste gezicht schuilt er in het voorschrift een inconsequentie. Wanneer een vertaling gebaseerd moet worden op een echt kritisch vastgestelde tekst en die tekst is de best reconstrueerbare, waarom zouden dan verworpen lezingen nog in voetnoten moeten verschijnen? Wat hebben niet ter zake kundigen daaraan? Schept dit systeem niet onnodig verwarring?

Het probleem is echter, dat consequent op dit punt alleen die vertalers kunnen zijn, die geen rekening behoeven te houden met een brede, verschillende denominaties en confessies omvattende kring van gebruikers. Natuurlijk kan een individuele vertaler zich ten doel stellen alleen dat te vertalen wat hem of haar na zorgvuldig afwegen de oorspronkelijke tekst lijkt en al het andere achterwege laten. Maar bijbelgenootschappen, en a fortiori interconfessionele samenwerkingsverbanden op het gebied van de bijbelvertaling, moeten rekening houden met de lezers voor wie zij werken. Dat is enigszins een nadeel, in zoverre juiste, kritische principes zo niet ten volle nageleefd kunnen worden. Maar het nadeel is onvermijdelijk en het nadelig effect is redelijk op te vangen, onder andere op de manier die de geciteerde richtlijn aangeeft.

Een paar voorbeelden

Enige voorbeelden zullen verduidelijken, dat de oplossing gewezen door de richtlijn een goede is.

- In een kritisch vastgestelde tekst van Marcus hoort het lange slot 16:9-20 niet thuis. Maar dit gedeelte is een van de schriftlezingen voor de liturgie van Hemelvaartsdag in de Rooms-Katholieke Kerk en in de lutherse kerken. Het kan in een bijbel voor interconfessioneel kerkelijk gebruik dus niet

ontbreken. Trouwens, het bevat exegetisch zulk belangwekkend materiaal, dat ook de kritische uitgever en vertaler van Marcus er ergens een plaats voor zal inruimen.

- Het slot van het Onze Vader in Matteüs 6:13b behoort oorspronkelijk niet tot het evangelie en dient niet in de tekst van een vertaling te worden opgenomen. Een voetnoot kan hier de gewenste informatie bieden.
- De perikoop over de overspelige vrouw, Johannes 7:53-8:11, is geen deel van de oorspronkelijke tekst van het Evangelie naar Johannes. Maar de perikoop is een liturgische schriftlezing in de Griekse Orthodoxe Kerk en moet dus in vertalingen van het nieuwe testament ergens verschijnen.

**Tussenoplossing
verdient voorkeur**

Men zou natuurlijk kunnen stellen dat, nu een betere tekst van het nieuwe testament bereikbaar is, de liturgische praktijk dienovereenkomstig gezuiverd moet worden. Maar dat zou zulke grote problemen scheppen dat het de voorkeur verdient een tussenoplossing voor de presentatie van de bijbeltekst te bieden. Deze oplossing is volledig verantwoord, aangezien uiteindelijk de hoofdttekst in de zuiverst mogelijke vorm geboden wordt.

Verscheidene andere voorbeelden zouden genoemd kunnen worden. Het gaat hierbij overigens meestal niet om typisch Byzantijnse lezingen, maar wel om lezingen die bekend zijn doordat ze tot de Textus Receptus behoren. Enkele opmerkingen mogen hier nog worden toegevoegd.

**Aantal voetnoten
beperken**

Ten eerste, het aantal van zulke voetnoten moet worden beperkt tot het strikt noodzakelijke; dat wil zeggen, tot die gevallen waarin er voor de vermelding van een variant zeer dringende redenen van liturgische, oecumenische of anderszins kerkelijke aard bestaan. Louter tekstkritische gronden zijn in dit verband niet relevant. Een bijbelvertaling voor liturgisch gebruik behoeft geen kritisch apparaat, de liturgie is geen werkcollege tekstkritiek. Ik moet bekennen dat de tekstkritische aantekeningen die ik tijdens de zondagse kerkdienst her en der aantref in de grote uitgave van Louis Segond's Franse bijbelvertaling mij altijd weer buitengewoon fascineren. Maar juist daarom zijn ze fout: ze leiden af van het doel van de eredienst, de verheerlijking Gods.

**Irriterend voor
veel bijbellezers**

Een andere reden om voetnoten met lezingen uit de Textus Receptus tot een minimum te beperken is dat ze voor de niet onderlegde bijbellezers een irriterend raadsel moeten vormen. Wat moet zo'n lezer denken van noten als: 'Vele handschriften voegen hier toe: ...'? Als daarop niet volgt: 'doch ten onrechte', scheept men de gebruiker op met vragen waarmee hij of zij geen raad weet. En dat kan onmogelijk de bedoeling zijn van de schriftlezing in de eredienst. Kortom, uiterste beperking in het aantal noten is geboden. De lange tekst van bijvoorbeeld de volgende verzen kan mijns inziens gerust onvermeld blijven: Mat. 5:44; 16:2-3; 20:16, 22, 23; 27:35; Luc. 22:43-44; 23:34; Joh. 5:3-4 en 1 Joh. 5:7-8.

**Aanvullende
informatie in
voetnoten**

Ten tweede, de aanvullende tekstkritische informatie moet inderdaad verstrekt worden in noten of in een appendix, niet tussen teksthaken in de vertaling. Aan de vertaling dient de zorgvuldige vaststelling van de grondtekst vooraf te gaan. Dat moeten kenners doen. Door hen afgewezen lezingen mogen vervolgens niet

**Kerkbijbel ook
voor thuis en
voor onderwijs**

meer in de vertaling opduiken, ook niet tussen teksthaken. Zülke toevoegingen tussen haken vormen een inbreuk op de integriteit van de bijbeltekst. Bovendien zullen gebruikers zich niet steeds van de juiste functie van de teksthaken bewust zijn, waarvan misverstanden en verwarring het gevolg kunnen zijn. Ten derde, naast bijbels van bijbelgenootschappen met beperkte tekstkritische noten kunnen natuurlijk bijbelvertalingen met wat uitvoeriger tekstkritische annotatie voor bepaalde gebruikers een nuttige functie hebben. Men denke aan een soort 'studiebijbel'. Maar die zou beter het werk kunnen zijn van particuliere onderzoekers, niet gebonden aan de noodzakelijke, respectabele, maar remmend werkende spelregels van bijbelgenootschappen.

Ten vierde, in het bovenstaande is sprake van een 'liturgische bijbelvertaling'. Indien zo'n vertaling nodig is (wat ik stel noch ontken), moet men zich wel rekenschap geven van wat dit moet zijn. Het mag mijns inziens niet een andere vertaling zijn dan die van bijbels voor gebruik thuis en in het voortgezet onderwijs. Zeker, de liturgie vergt een enigszins aparte taal. De eredienst is een bij uitstek gemeenschappelijk handelen en wil dat in eerbied en goede orde plaats hebben, dan zal de taal van de liturgie rustig en enigszins traditioneel moeten zijn, in elk geval vrij van grilligheden. Maar of dit ook geldt voor de schrift-lezingen, waag ik te betwijfelen.

In een goede vertaling wordt het eventuele horten en stoten van de grondtekst als horten en stoten weergegeven. Het gedragene in de grondtekst moet gedragen klinken in de vertaling. Maar wie horten en stoten overzet in een ritmisch prettig lopende vertaling, een zogenaamde 'leestekst', doet de grondtekst onrecht.

Misschien moet er een nieuwe vertaling voor kerkelijk gebruik komen. Maar het is niet juist deze als geheel omwille van de liturgie een speciale ritmiek of klankkleur mee te geven. Trouwens, alleen al om praktische redenen zal de tekst identiek moeten zijn met die van bijbels voor gebruik thuis: er is een limiet aan de energie en middelen die voor bijbelvertalingen beschikbaar zijn.

Blijft echter staan, dat in een interconfessionele bijbel voor kerkelijk gebruik een beperkt aantal voetnoten met lezingen uit Byzantijnse traditie moet worden opgenomen: dit uitgangspunt lijkt mij juist.

NOTEN

- * Dr. H.J. de Jonge is docent/nieuwe testament en bijzonder hoogleraar in de geschiedenis van de bestudering en uitlegging van de bijbel van 1500 tot 1800, beide aan de Rijksuniversiteit Leiden.

De mondige bijbellezer en de tekst van het nieuwe testament

door prof. dr. J. van Bruggen¹⁾

Wanneer het gaat over de tekst van het nieuwe testament is de gemiddelde bijbellezer in Nederland een onmondig gehouden mens. Op het eerste gezicht is er met die tekst geen enkel probleem: de vertaling wordt aangeboden zonder enige aarzeling en zonder verder commentaar in voetnoten.

Dat er toch wel eens iets meer aan de hand kan zijn dan de vertalingen suggereren, ontdekt men pas bij onderlinge vergelijking van meer dan één vertaling. Een enkel voorbeeld kan dit illustreren.

In Marcus 1:1 luidt de Statenvertaling als volgt: 'Het begin des Evangelies van Jezus Christus, den Zoon van God'. Legt men daar de Vertaling-1951 van het NBG naast, dan ontdekt men dat de woorden 'de Zoon van God' nu ontbreken. Zij keren echter terug in Groot Nieuws voor U: het nieuwe testament in de omgangstaal (editie 1972). Slaat men tenslotte de complete Groot Nieuws Bijbel (1983) op, dan vindt men deze woorden ingeklemd tussen vierkante teksthaken: 'Het evangelie van Jezus Christus, [de Zoon van God]. Het begon...'. Zonder specialistische kennis kan men wel vermoeden, dat hier iets aan de hand is met de tekst. De bijbellezer blijft echter onmondig: hij komt niet te weten wat nu de reden is voor deze fluctuatie.

De geblinddoekte Nederlander

Zo vinden wij de passage Lucas 24:51b-52a (Jezus' hemelvaart en de aanbidding door de leerlingen) niet meer terug in de Vertaling-1951. De weglating komt men pas op het spoor door vergelijking met andere vertalingen. De passage is echter weer te vinden in Groot Nieuws voor U, zij het tussen vierkante teksthaken. De volledige terugkeer van deze passage zien wij dan tenslotte in de Groot Nieuws Bijbel. De bijbellezer houdt echter een vraag over: wanneer passages zo gemakkelijk kunnen gaan en komen, wat gebeurt er dan misschien morgen met andere passages? Onwetendheid leidt gemakkelijk tot overdreven angst en onzekerheid.

Een derde en laatste voorbeeld is te vinden in Efeziërs 5:30. In de Statenvertaling luidt dit vers als volgt: 'Want wij zijn leden Zijns lichaams, van Zijn vlees en van Zijn benen'. Voor wie gewend is aan nieuwere vertalingen is het verrassend te zien dat de uitdrukking 'van Zijn vlees en van Zijn benen' wordt toegepast op de relatie tussen Christus en de gemeente: het tweede deel van dit vers is namelijk in moderne vertalingen niet terug te vinden. Er is geen spoor van overgebleven!¹⁾

Er zijn vrij veel grotere en kleinere verschillen tussen oudere en nieuwere vertalingen, maar ook tussen nieuwere vertalingen onderling, die zijn te herleiden tot de tekst van het nieuwe testament.²⁾

Nederlandse bijbellezers wordt de informatie over deze zaken onthouden, terwijl zij wel met de gevolgen ervan geconfronteerd worden. Kijken we over de grenzen, dan blijkt de aldus geblinddoekte Nederlander slechter af te zijn dan bijbelgebruikers in andere taalgebieden.

De geslulderde Engelsman

In de Engelse vertaaltraditie is men, anders dan in Nederland, wél gewend de bijbellezer (summiere) informatie te geven op punten waar de vertaling fluctueert door de variatie in de Griekse handschriften. Zelfs in de Good News Bible treft men regelmatig korte voetnoten aan, die meedelen, welke andere lezing 'sommige handschriften' hebben.³⁾

Deze grotere mededeelzaamheid van Engelse bijbelvertalers heeft tot gevolg gehad, dat men in het gebruikersgebied van deze vertalingen als bijbellezers bewuster omgaat met tekstvariatie in vertalingen. Het hangt natuurlijk van de gebruiker af in welke richting men met de geboden informatie gaat werken. Er zijn fervente verdedigers van de 'Oude Vertaling' (*Authorized Version* of (Amerikaans): *King James Version*), die deze tekstuele voetnoten gebruiken om aan te tonen hoe nieuwere vertalingen zich hebben vergrepen aan het Woord van God, dat voor hen geheel samenvalt met de Oude Vertaling.⁴⁾ Er zijn echter ook vele bijbelgebruikers die, dankzij de tekstuele voetnoten, met meer vertrouwen de gedeelten aanvaarden waar geen variatie is aangegeven: men kent het probleem, maar ook de grenzen ervan!

Dit betekent niet, dat de Engelse bijbellezers een *helder* beeld heeft van de tekstvariatie. De vertalers hebben de neiging om aangegeven varianten steeds te presenteren als gevonden 'in sommige handschriften'. Wanneer men de voetnoten achter elkaar leest, is dit soms haast komisch: waarom zo frequent aandacht voor 'enkele handschriften'? In werkelijkheid vinden we hier een cliché, dat van alles kan betekenen. Het kan variëren van 'bijna alle handschriften' tot 'een enkel handschrift'. Zo ziet de Engelstalige bijbelgebruiker wel veel beter dan de Nederlander de contouren van de variatie, maar hij ziet het toch nog als door een sluier heen: wazig en onscherp.

Nederland op sleeptouw

Historisch is het verschil tussen Engeland en Nederland wel te verklaren. In 1881 verscheen de revisie van de vertaling uit 1611: een schokkend gebeuren voor conservatief Engeland. Niet alleen moderniseerde men de taal en verbeterde men de vertaling van de grondtekst, maar men koos ook gelijktijdig een ander type grondtekst voor het nieuwe testament. De gekozen tekst (in feite het manuscript Vaticanus) verscheen in hetzelfde jaar met als titel *Het Nieuwe Testament in het oorspronkelijke Grieks*. B.F. Westcott en F.J.A. Hort verzorgden deze uitgave. In de jaren die aan deze publikatie voorafgingen, was de theorie waardoor vooral Hort zich liet leiden niet onweersproken gebleven. Met name J.W. Burgon had Hort op het niveau van de tekstkritiek reeds uitvoerig bestreden.⁵⁾ Het was in deze beginsituatie voor de revisoren wel absoluut vereist, aan te geven waar en waarom zij inzake de tekst van het nieuwe testament afweken van de tekst die aan de oude vertaling ten grondslag lag. Dankzij de noodzaak van dit begin, is het in Engelse bijbelvertalingen gewoonte gebleven, tekstuele voetnoten toe te voegen.

Toen in Nederland in het tweede kwartaal van de twintigste eeuw de nieuwe vertaling werd voorbereid, was de loslating van het teksttype, dat de grondslag vormde voor de oude vertaling, vrij algemeen aanvaard in de kringen van de nieuwtestamentici. Blijkbaar heeft men toen geen reden gezien, de gebruiker van deze vertaling nog op de hoogte te brengen van de gevolgen van de andere tekstkeuze. Nederlandse bijbelgebruikers zijn op dit punt slapend over de wissel geleid. Pas na ontwaken en bij vergelijking van vertalingen, ontdekten zij de wijzigingen die kwamen en die blijven doorgaan. Engeland nam in 1881 bewust het voortouw: Nederland, op sleeptouw genomen, volgde in 1951.

Gebroken kabels

Inmiddels is er reden voor bezinning. In de eerste plaats is de teksttheorie van Hort algemeen losgelaten. Dit leidde echter niet tot een algehele overeen-

stemming over de juiste tekstvaststelling. Er is integendeel een vrij grote divergentie tussen de deskundigen in de tweede helft van de twintigste eeuw.⁶⁾ In het algemeen is er een neiging, de tekst weer meer per lezing vast te stellen. Vanwege het daarmee gepaard gaande proces van wikken en wegen, vallen de beslissingen vaak ook niet gelijk uit. Zo is er tenslotte een soort compromis-tekst op naam van de Wereldbond van Bijbelgenootschappen uitgegeven: daarin vinden wij de tekst die vijf geleerden op basis van meerderheid van stemmen vaststelden.⁷⁾ Het zou echter onjuist zijn deze compromis-tekst in de bijbelvertaling zonder enig commentaar te laten fungeren als de tekst. Voor vakmensen is er bij deze Griekse tekst voor vertalers een boek verschenen, waarin van variant tot variant de marge van (on)zekerheid wordt besproken.⁸⁾ In deze situatie kan men de bijbelgebruiker niet geheel onmondig laten.⁹⁾

In de tweede plaats is het nooit verstomde pleidooi voor de grote meerderheid van de handschriften in de afgelopen decennia sterker geworden.¹⁰⁾ De uitgave van een (voorlopige¹¹⁾) Meerderheidstekst is daar een symptoom van. Voor het eerst kan men nu zien hoe de meerderheid van de handschriften zich enerzijds onderscheidt van de zogenaamde Textus Receptus en zich anderzijds nog veel sterker onderscheidt van een aantal handschriften met de zogenaamde 'Egyptische tekst'. Deze editie staat niet in dienst van een conservatief vasthouden aan oude vertalingen of vertrouwde teksten. Dit blijkt reeds daaruit, dat in de Verenigde Staten een 'New King James Version' is verschenen, waarin voetnoten soms aangeven hoe de tekst gewijzigd zou moeten worden (bijv. de vereiste weglating van 1 Johannes 5:7b-8a).¹²⁾

In de derde plaats blijkt uit meer recente publikaties, dat de argumenten tegen de Meerderheidstekst minder overtuigend zijn dan een tijd lang is gedacht.¹³⁾ Daarmee is het goed recht van deze tekst nog niet bewezen, maar de negatie ervan blijkt in toenemende mate ongegrond. Men heeft de blik van de bijbellezers te vlug eenzijdig gericht op lezingen uit een klein aantal manuscripten, dat een tijd lang de voorkeur had bij sommige leidende tekstcritici.

Beperkte loodsdienst

De Richtlijnen van de Wereldbond van Bijbelgenootschappen en het Vaticaanse secretariaat voor de bevordering van de christelijke eenheid voor interconfessionele samenwerking bij bijbelvertalingen willen onder meer een zekere loodsdienst bieden voor het veilig binnenvaren tussen deze draaikolken van de tekstuele varianten door. Zij zijn echter ontoereikend voor het doel. De aanbeveling, uit te gaan van 'een kritisch vastgestelde tekst'¹⁴⁾ is stellig juist, maar het onbepaalde lidwoord verraadt al het probleem: welke kritische tekst-uitgave?

In het vervolg van deze richtlijnen wordt wel gesproken over passages, die in de Byzantijnse traditie worden gevonden en die in voetnoten kunnen worden opgenomen, wanneer de lokale situatie van de vertaling dat gewenst maakt, maar deze passage zegt minder dan het lijkt over de te volgen tekst bij de vertaling.¹⁵⁾ Het probleem is namelijk niet gelegen in de specifiek Byzantijnse lezingen: die zijn er eigenlijk nauwelijks en zij zijn vrijwel niet van betekenis voor de vertaling. Het probleem is veelmeer, dat lezingen die ook door de Byzantijnse traditie worden gesteund (samen met andere niet-Byzantijnse handschriften, vertalingen of teksttypen) soms ontbreken in (een deel van) de handschriften van het Egyptische teksttype. Sommige tekstuitgaven hechten aan die lezingen dan

Een veilige vaarroute

opeens weinig waarde meer, andere laten ze volwaardig meetellen.¹⁶⁾ De richtlijnen geven geen uitsluitel over dit punt. Daarom zal men bij de voorbereiding van een nieuwe vertaling niet genoeg hebben aan deze richtlijnen, maar ze moeten aanvullen met verdere afspraken.

Wat nu te doen, wanneer in de jaren negentig van deze eeuw een nieuwe kerkelijke bijbelvertaling zou worden voorbereid? De les van de geschiedenis is mijns inziens de volgende:

- a. Het verdient aanbeveling de plaatsen waar de vertaling afhankelijk is van de keuze van een variant, te voorzien van een korte voetnoot waarin alternatieven worden aangeduid.
- b. Voor deze aanduidingen dient een niet-versluitende terminologie te worden gekozen.
- c. Ter voorkoming van te snelle fluctuatie binnen de opeenvolgende vertalingen of edities daarvan, verdient het overweging, zo mogelijk de overwegende meerderheid van de handschriften te volgen in de vertaling. De wisselende keuzen voor varianten kunnen dan tot uitdrukking komen in de voetnoten (en de wijzigingen daarvan bij volgende edities).

Op zijn minst wordt de bibellezer op deze wijze inzake de tekst van het nieuwe testament mondiger dan voorheen. De eventuele problemen én de begrenzingen daarvan worden zichtbaar, ook voor hen die niet thuis zijn in de finesses van de tekstkritiek.

NOTEN

* Dr. Van Bruggen is hoogleraar nieuwe testament aan de Theologische Universiteit van de Gereformeerde Kerken (vrijgemaakt) te Kampen (Broederweg).

- 1) Iets dergelijks doet zich voor in 1 Kor. 6:20. Daar is het tweede deel van het vers, '... en in uw geest, welke Godes zijn' verdwenen. Zie ook Mar. 9:49b ('... en iedere offerande zal met zout gezouten worden'); Luc. 9:55b-56a (twee zinnen zijn hier, vergeleken met de Statenvertaling, verdwenen); Joh. 8:59b (verdwenen zijn de woorden 'gaande door het midden van hen; en ging alzo voorbij') enz.
- 2) De twee kritische apparaten in *The Greek New Testament according to the Majority Text* (2e druk, Nashville 1985) bieden de mogelijkheid om 1. de variatie binnen de Meerderheidstekst vast te stellen; 2. de variatie tussen de Meerderheidstekst en de editie van de Wereldbond van Bijbelgenootschappen (of Nestle-Aland-26) te inventariseren.
- 3) Wanneer we bij wijze van steekproef nagaan hoe bovengenoemde teksten worden behandeld in de Good News Bible, blijkt dat er melding wordt gemaakt van de langere of kortere lezingen in 'sommige handschriften' bij Mar. 1:1; Luc. 24:51b (niet bij 24:52a); Luc. 9:55b-56a. Zonder commentaar blijven Mar. 9:49 (de vertaling is daar zo omschrijvend, dat onduidelijk is of men de kortere dan wel de langere lezing volgt); Joh. 8:59; 1 Kor. 6:20; Ef. 5:30.
- 4) Een concordantie van afwijkingen van de Authorized Version, met behulp waarvan men moderne vertalingen kan onderkennen en desgewenst afwijzen, vindt men bijv. in L. Garret (ed.), *Which Bible can we trust?* Rev. Edition, Gosnells (Australië) 1982, pp. 227-299.
- 5) Bekend is bijv. zijn uitvoerige studie over het slot van Marcus' evangelie: *The Last Twelve Verses of the Gospel according to S. Mark vindicated against recent critical objections and established*, Oxford 1871.
- 6) De lokal-genealogische methode van Aland heeft een andere structuur dan het consequent eclecticisme van Kilpatrick. De visie van Metzger op de waarde van de oudste vertalingen wijkt sterk af van die van Aland.
- 7) De eerste druk (1966) werd verzorgd door Aland, Black, Metzger en Wikgren. De derde en definitieve druk (1975) is mede bewerkt door Martini.
- 8) In 1971 publiceerde B.M. Metzger *A Textual Commentary on the Greek New Testament. A Companion Volume to the United Bible Societies' Greek New Testament (third edition)*, London-New York; een gecorrigeerde editie verscheen in 1975.

- 9) Zo is raadselachtig, waarom Luc. 22:43-44 in de Groot Nieuws Bijbel opeens tussen vierkante teksthaken staat, terwijl deze verzen in de Vertaling-1951 nog probleemloos waren afgedrukt. De bijbellezer mag wel weten, dat deze verandering *niets* heeft te maken met nieuwe vondsten, maar alles met het feit, dat Aland meer waarde is gaan hechten aan de lezingen (en de weglatingen) in Papyrus 75. Zie voor deze passage ook J.H. Petzer, 'n *Tekskritiese beoordeling van die outentisiteit van Lukas 22:19b-20 en 43-44*, Potchefstroom 1980.
- 10) Zie het overzichts-artikel van M.W. Holmes, *The Majority Text Debate: new form of an old issue* 'Themelios' January 1983, 13-19.
- 11) Von Soden's werk is voorlopig als basis genomen, in afwachting van nieuwer onderzoek. Zie voor de deugdelijkheid van deze voorlopige basis: Maurice A. Robinson, *Von Soden's Folly: The Greek New Testament that Failed?* (Paper Southwest Baptist Theol. Seminary 1977)
- 12) De *New King James Bible* is uitgegeven door Thomas Nelson Publishers, Nashville, en kwam gereed in 1979.
- 13) Het argument van de 'conflate readings' is weerlegt door W.N. Pickering, *The Identity of the New Testament Text*, Rev. Edition, Nashville 1980, pp. 171-200 (appendix D: Conflation or Confusion?); het argument van het 'harmoniserend karakter' wordt weerlegt door een onderzoek van W.F. Wisselink naar harmonisering als een criterium voor tekstvaststelling (publikatie als proefschrift in 1989 te verwachten); de argwaan tegen lezingen in vrij jonge manuscripten is zelfs door K. Aland overwonnen (in het voorwoord bij Nestle-26 acht hij op p. 14 een aantal minuskels uit de elfde tot de zestiende eeuw van gelijke kwaliteit als de goede majuskels)! Verder onderzoek is nog gewenst naar de kerkvadercitaten en naar criteria voor teksttypen.
- 14) '...a critical text must form the basis of any adequate translation'.
- 15) De uitdrukking 'some passages of the New Testament found in the Byzantine tradition (as largely represented by the Textus Receptus)' wekt ten onrechte de suggestie, dat de eigenaardigheden en de tekortkomingen van de Textus Receptus typerend zouden zijn voor de Byzantijnse tekst als zodanig. Verder is niet duidelijk, welke passages van het nieuwe testament uitsluitend in de Byzantijnse traditie worden aangetroffen. Juist de omstreden delen van de Textus Receptus (bijv. het Comma Johanneum) komen niet voor in de Byzantijnse tekst!
- 16) Zie H.A. Sturz, *The Byzantine Text-type and New Testament Textual Criticism*, Nashville 1984.

'De Eerste Lezing' nu kwartaalblad

Al acht jaar lang verschijnt *De Eerste Lezing*, tot nu toe tweemaal per jaar. Was het vooral bedoeld om de lezers van *De Eerste Dag* van dienst te zijn, vanaf najaar 1988 wordt de opzet wat breder. Letterlijk en figuurlijk.

Het blad gaat als 'kwartaalschrift voor bijbelvertaling en liturgie' vier maal per jaar verschijnen en zal vijf vaste rubrieken bevatten. Deze vijf onderdelen zijn: 1. vertaling: vertalingen (met aantekeningen en commentaar) van de hoofdlezingen volgens het rooster van *De Eerste Dag*; 2. liturgica: liturgisch materiaal bij de hoofdlezing; 3. liederen: een bespreking van oude en nieuwe liederen; 4. vertaaldiscussie, met bijdragen van de redactie en van 'buiten'; 5. varia: bijvoorbeeld liturgisch materiaal rond bijzondere thema's.

Het eerste nummer volgens deze nieuwe opzet (jaargang 9/1, nummer 17, oktober 1988) is inmiddels verschenen. Hierin zijn onder andere vertalingen van Jesaja 60-66, Micha en Lucas 1-3 opgenomen en een tweetal artikelen over bijbelvertalen (van de hand van D. Monshouwer en H.W. Hollander). *De Eerste Lezing* is een uitgave van de Protestantse Stichting tot Bevordering van het Bibliotheekwezen en de Lectuurvoorziening in Nederland, Parkweg 20a, 2271 AJ Voorburg. De abonnementsprijs bedraagt f 59,- per jaar (incl. BTW en verzendkosten).

Reactie op het artikel van prof. Van Bruggen

door prof. dr. H.J. de Jonge

De aanbevelingen waarmee prof. Van Bruggen zijn bijdrage besluit verdienen mijns inziens geen instemming.

Ten eerste is het ondoenlijk voetnoten te bieden 'waar de vertaling afhankelijk is van de keuze van een variant'. Dit zou ertoe leiden, dat de vertaling voorzien wordt van een massa voetnoten die het aantal tekstkritische noteringen in Nestle-Aland (N-A) verre overtreft. Immers, niet alleen waar N-A een notering geeft moet de vertaler een keuze doen. Men moet ook bedenken, dat N-A alleen bij een geselecteerd aantal plaatsen varianten vermeldt. Ook op talrijke andere plaatsen zal de vertaling dus 'afhankelijk van de keuze van een variant' zijn. Het is ongewenst deze vele duizenden keuzen bij een vertaling voor kerkelijk gebruik te vermelden. Een vertaling aanbieden is één ding, de tekst daarvoor vaststellen en verantwoorden is iets anders.

Onnodig keuze te verantwoorden

Ten tweede, een niet-versluiserende terminologie zou desnoods zo ver kunnen gaan, dat in de noten onderscheid wordt gemaakt tussen 'Enige tekstgetuigen' en 'Veel tekstgetuigen'. Maar uit het simpele feit, dat een lezing in een noot en niet in de hoofdtekst staat, blijkt, dat de vertalers voor haar de kans dat ze authentiek is geringer achten dan voor de lezing in de hoofdtekst. Het is mijns inziens onnodig de keuze in de noot verder te verantwoorden: daar is een vertaling voor breed kerkelijk gebruik niet voor. En omdat gewone lezers door het onderscheid tussen 'Enige' en 'Veel' tekstgetuigen op het onjuiste idee zouden kunnen komen, dat de kwaliteit van een lezing afhangt van de vraag of ze voorkomt in 'Enige' dan wel 'Veel' getuigen, acht ik het invoeren van het onderscheid onwenselijk. Volstaan kan worden met een aanduiding als 'Andere tekstgetuigen'.

Veelvoud betekent geen oorspronkelijkheid

Ten derde, het is niet raadzaam te overwegen, 'de overwegende meerderheid van de handschriften te volgen in de vertaling'. Dat een lezing in de meerderheid van de handschriften staat zegt niets over haar oorspronkelijkheid. Het zegt alleen, dat die lezing in de bevoorrechte positie geweest is die ertoe leidde, dat ze veelvuldig en langdurig werd gereproduceerd. Maar niets garandeert, dat die veelvuldige en langdurige reproductie gereguleerd werd door de kritische vraag of de betrokken lezing meer aanspraak op authenticiteit kon maken dan andere lezingen op dezelfde plaats. Integendeel, toen in het Oostromeinse Rijk de 'overwegende meerderheid van de handschriften' die nu nog resten werd geproduceerd, waren de regels voor de vaststelling van authentieke lezingen nog grotendeels onbekend. Die regels zijn pas in de vroeg-moderne en nieuwe tijd ontwikkeld. Er is dus geen enkele grond om in het algemeen te vertrouwen, dat de lezingen die in het Oostromeinse Rijk de voorkeur kregen en zich daardoor in de meerderheid der bewaarde handschriften verspreid hebben. Het in de bijdrage van prof. Van Bruggen vervatte pleidooi voor rehabilitatie van de de Meerderheidstekst mist dan ook voldoende grond. Tenslotte heb ik bezwaar tegen de voorstelling alsof bijbellezend Nederland onmondig is gehouden. Wie het wilde heeft in de literatuur steeds alle ontwikkelingen kunnen volgen. Ook voor een breed publiek is er in een reeks Nederlandstalige publikaties steeds behoorlijke informatie in eenvoudige vorm beschikbaar geweest. Maar bijbels van bijbelgenootschappen zijn voor het geven van dergelijke informatie nu eenmaal niet de aangewezen plaats.

Reactie op het artikel van prof. De Jonge

door prof. dr. J. van Bruggen

Graag accoord met het pleidooi voor één bijbelvertaling voor kerk, school en huis!

Bij de veroordeling van de Byzantijnse varianten mis ik enkele onderscheidingen: Allerlei lezingen, die niet voorkomen in een deel van de handschriften met het Egyptische teksttype, heten bij prof. De Jonge opeens 'Byzantijs'. Vanwege de liturgie mogen ze dan nog in een voetnoot worden opgenomen. Mar. 16:9-20 ontbreekt echter slechts in enkele manuscripten en heeft volgens Farmer een betere externe steun dan menige andere passage in Marcus. Matteüs 6:13b komt reeds voor in de Didache (eind eerste eeuw) en heeft zo de oudst mogelijke steun. Joh. 7:53-8:11 is een geval apart, omdat de perikoop (wat heel uitzonderlijk is) niet steeds op dezelfde plaats voorkomt in de handschriften. Zij ontbreekt in vrij veel majuskels, maar is geen typisch Byzantijnse lezing (D lat). Prof. De Jonge wil geen 'voetnoten met lezingen uit de Textus Receptus'. Ik ben dit met hem eens. Goede voorbeelden zijn de door hem genoemde langere lezingen in Mat. 27:35 (ontbreekt in de Meerderheidstekst) en 1 Joh. 5:7-8. De Gereformeerde Kerken (vrijgemaakt) hebben in 1984 bij de herziening van de tekst van de Nederlandse Geloofsbelijdenis de laatstgenoemde tekst dan ook geschrapt in artikel 9. Een contemporaine illustratie voor de mogelijkheid liturgische teksten aan te passen bij een duidelijk betere tekst van het nieuwe testament!

Langere lezingen waardevol

Het verbaast mij echter, dat prof. De Jonge met deze Textus Receptus lezingen heel andere gevallen op één lijn stelt. Mat. 5:44 heeft slechts in enkele handschriften de kortere lezing en de langere heeft steun van diverse teksttypen. Voor Mat. 16:2-3 geldt (in iets mindere mate) hetzelfde. De langere lezing van Mat. 20:16 is heel oud: volgens Jeremias (die haar verwerpt) moet zij al uit de eerste eeuw stammen. Over Luc. 22:43-44 schreef ik in mijn artikel. Al deze langere lezingen verdienen een plaats in de tekst van het nieuwe testament. Zij zijn niet beperkt tot de Textus Receptus noch tot de Byzantijnse tekst. Zelfs van de wat meer problematische teksten (Mat. 20:22-23; Luc. 23:34; Joh. 5:3-4) geldt hetzelfde.

Keuze voor bredere oriëntering

Het artikel van prof. De Jonge doet mij concluderen, dat verdere discussie niet zozeer nodig is over 'Byzantijnse lezingen' als wel over de vraag welke kritische tekst de voorkeur verdient: een eenzijdige die zich beperkt tot enkele manuscripten uit één teksttype of een breder georiënteerde, die de gegevens uit allerlei manuscripten met uiteenlopende teksttypen verdisconteert? Ik kies voor het laatste.

Bijzondere leerstoel bijbelvertalen

Op initiatief van het Nederlands Bijbelgenootschap is aan de Vrije Universiteit te Amsterdam een bijzondere leerstoel bijbelvertalen gesticht. Tot hoogleraar werd benoemd prof. dr. J. de Waard, vertaalcoördinator voor Europa en het Midden-Oosten van de Werelbond van Bijbelgenootschappen.

Dr. De Waard (57) promoveerde op een vergelijkende studie van oudtestamentische teksten in de Dode Zee-rollen en in het nieuwe testament. Zijn dissertatie werd als deel 4 opgenomen in de serie 'Studies on the Text of the desert of Judah' en moest een jaar later reeds herdrukt worden.

Vertaalcoördinator

In 1966 werd prof. De Waard als vertaalconsulent door het Nederlands Bijbelgenootschap uitgezonden naar Franssprekend Afrika. Hij begeleidde daar een groot aantal vertaalteams. Onder meer legde hij er de basis voor de vertaling van de gehele bijbel in het Bamoun dat in Kameroen wordt gesproken. Deze verschijnt dit jaar. In 1972 werd hij door de Werelbond van Bijbelgenootschappen benoemd tot vertaalconsulent in Europa en drie jaar later tot vertaalcoördinator. Door die functie is hij nauw betrokken bij al het vertaalwerk in dat gebied. Enige jaren geleden is ook het Midden-Oosten bij de regio Europa gevoegd. Hij begeleidde vertaalteams in tal van Europese talen en in het Arabisch. Hij was ook betrokken bij het Nederlandse vertaalteam dat werkte aan de vertaling in omgangstaal die nu bekend staat als de Groot Nieuws Bijbel.

Prof. De Waard heeft een lange rij publikaties op zijn naam staan. Voor bijbelvertaalwerk zijn in het bijzonder belangrijk zijn handboeken voor vertalers over de bijbelboeken Ruth (1970, aangevuld in 1973) en Amos (1979) en de studie die hij in 1986 samen met de bekende Amerikaanse taalgeleerde dr. Eugene A. Nida publiceerde, *From one language to another*.

Veel gastcolleges

Al in de jaren zestig doceerde hij oude testament en semantiek aan de protestantse theologische faculteit in Yaoundé, Kameroen en hij is al jaren verbonden aan de universiteit van Straatsburg. Een jaar was hij gasthoogleraar aan de universiteit van Genève en in de cursus 1985/1986 in Rome aan zowel het Pauselijk Bijbelinstituut als aan de theologische faculteit van de Waldenzen. Ook heeft hij de afgelopen jaren herhaaldelijk gedoceerd aan het seminarie van de Russische Orthodoxe Kerk in Leningrad.

Prof. De Waard begint zijn werkzaamheden aan de Vrije Universiteit op dinsdag 7 februari 1989 met een algemeen college van 15.00 - 16.00 uur en een werkcollege van 17.00 - 19.00 uur. Verder zal hij dit collegejaar op dezelfde tijden colleges geven op 21 februari, 7 maart, 2 mei, 16 mei en 30 mei.

Deze colleges zijn ook toegankelijk voor 'toehoorders' die zich daarvoor dan wel bij de VU moeten laten inschrijven.

Von Canstein had geen navolgers

door Jan J. van Capelleveen

Volgend jaar viert het Nederlands Bijbelgenootschap zijn 175-jarig bestaan. Niet zijn hoge leeftijd is echter opmerkelijk, maar het feit dat het niet minstens een eeuw ouder is. Het oudste bijbelgenootschap van Europa werd in 1712 in Halle opgericht. Het bleef een eenling. Pas het in 1804 in Londen opgerichte Brits en Buitenlands Bijbelgenootschap werd het begin van een wereldbeweging.

In 1712 leek Europa rijp voor bijbelgenootschappen. Het piëtisme greep om zich heen en beïnvloedde duizenden. Het bepaalde mensen opnieuw bij de bijbelse boodschap. Het zag de bijbel niet zozeer als een bron van leerstellingen, maar als een praktische gids voor het dagelijks leven. Daarom moest die bijbel binnen ieders bereik komen.

Nieuw drukprocédé

August Hermann Francke en Karl Hildebrand baron von Canstein stichtten daarom in het Saksische Halle een bijbelrukkerij. Ze kozen voor een nieuw drukprocédé van eigen vinding (jaren voor de uitvinding van de stereotypedruk). Niet langer maakten ze gebruik van losse loden letters, maar ze etsten de tekst van een gehele pagina op een metalen drukplaat.

Voorheen haalden drukkers direct na het drukken van een pagina het zetsel snel uit elkaar om de letters voor een volgende te gebruiken. Daardoor waren herdrucken onmogelijk. De drukkers van Halle konden hun drukplaat vrijwel eindeloos blijven gebruiken, waardoor zetkosten verdeeld konden worden over een veel grotere oplage. Zo leverden ze bijbels voor de toen ongelooflijk lage prijs van vijftig cent.

In de eerste eeuw van zijn bestaan heeft het Von Cansteins Bijbelgenootschap meer dan drie miljoen bijbels gedrukt, die vooral in oostelijk Duitsland en tot ver in Polen en Tsjechoslowakije hun weg vonden.

Tot in de hoogste kringen.

Francke en Von Canstein hadden bovendien vrienden in de hoogste kringen. De Deense koning Christiaan VI stimuleerde het piëtisme in zijn land en in Noorwegen. Frederik Wilhelm van Pruisen verordeneerde dat geen theoloog in zijn land aangesteld mocht worden die niet minstens twee jaar in Halle had gestudeerd. Ook aan kerken van West-Europa ging het piëtisme niet voorbij; dat gold zowel van de wijze waarop het geloof beleefd werd als van de sterk diaconale inzet. In tal van landen werden naar het voorbeeld van Halle weeshuizen en armenscholen gesticht, maar nergens een drukkerij voor goedkope bijbels.

De bijbel was waarschijnlijk in West-Europa nog te zeer een eliteboek, in leer gebonden, voorzien van gouden, zilveren, of op zijn minst koperen krappen en verlicht met paginagrote illustraties. De uitgave moest iets weerspiegelen van de 'kostbare' inhoud van de heilige Schrift.

Invloed van de Verlichting

Tegelijkertijd was de bijbel minder in trek. De Verlichting had de Westeuropese mens in haar ban gekregen. Nieuwe ideeën deden de ronde, taboes werden doorbroken, de basis werd gelegd voor een verlangen naar vrijheid, gelijkheid en broederschap. Een inbreng van de bijbel daarbij werd niet zo duidelijk gezien. Natuurlijk waren er ook orthodoxen die zich fel tegen die ideeën verzetten, maar zij waren meer geïnteresseerd in de verdediging van de bijbel dan in de verspreiding ervan, schrijft Joh. Enschedé in de catalogus van de bijbeltentoonstelling die ter gelegenheid van het eerste eeuwfeest van het bijbelgenootschap werd

georganiseerd. In zijn artikel toont hij aan dat in de tweede helft van de achttiende eeuw verhoudingsgewijs weinig bijbels zijn geproduceerd.

Hoe rijp Europa in het begin van die eeuw in geestelijk en politiek opzicht (het was een periode van betrekkelijke rust) ook leek voor hun opkomst, toch konden de bijbelgenootschappen in de loop van die eeuw nog geen wortel schieten.

Een nieuwe beweging

Hoe anders was de situatie op 7 maart 1804, toen in Londen het Brits en Buitenlands Bijbelgenootschap werd opgericht. Napoleon heerste van het Kattegat tot de Middellandse Zee en van de Noordzee tot ver in Duitsland. De Westeuropese havens waren voor Britse schepen gesloten. Dit initiatief leek in het verkeerde land geboren om navolging te vinden.

Toch waren er tien jaar later, toen op 29 juni 1814 in Amsterdam het Nederlands Bijbelgenootschap werd opgericht, op het vasteland van Europa al zo'n veertig bijbelgenootschappen.

Hun opkomst ging razendsnel: Stockholm en Neurenberg 1804, Berlijn 1805, Bazel 1806, Moskou 1807, Riga en Helsinki 1811, Boedapest, Württemberg, Zürich en Constantinopel 1812, Petersburg (nu Leningrad) en Schaffhausen 1813. En de groei bleef niet beperkt tot Europa: Filadelfia 1808, Calcutta 1811, Ceylon 1812, Kaapstad 1813, Batavia medio juni 1814 (precies twee weken voor dat van Nederland!).

Verloren hoop

Het verschil tussen beide eeuwen is dat in de achttiende eeuw de mensen vol hoop waren, terwijl in het begin van de negentiende eeuw hun verwachtingen de bodem waren ingeslagen. In de achttiende eeuw droomde de Europese mens van een nieuwe en betere wereld, in het begin van de negentiende eeuw zuchtte hij onder een nieuwe onderdrukking.

De ideeën van de achttiende eeuw mondden uit in de Franse Revolutie. De bevrijding van de burgers leek werkelijkheid geworden, maar die revolutie faalde. Ze verslond haar kinderen en eindigde in dictatuur. Maar als hoop omslaat in wanhoop, gaat een cultuur vaak op zoek naar haar wortels.

De bijbel, het wat vergeten boek van de achttiende eeuw, werd een gevraagd boek. Het was schaars en dat verhoogde misschien wel zijn aantrekkingskracht. Dat stimuleerde in ieder geval velen om het binnen ieders bereik te brengen.

Ds. Thomas Charles wilde na een opwekking in Wales, waar hij predikant was, zijn mensen helpen aan bijbels. Zijn vriend Joseph Hughes riep uit: 'Een bijbelgenootschap voor Wales, waarom niet voor heel Groot-Brittannië, en indien voor Brittannië, waarom niet voor de hele wereld?' Onbewust vertolkte hij een verlangen van velen: Het bijbelgenootschap van Von Canstein was een uniek initiatief en bleef een eeuw lang uniek. Pas het Brits Bijbelgenootschap voorzag in een behoefte.

Tweede alfabetiseringsgolf

De tijd was om nog een andere reden rijp. De opkomst van de bijbelgenootschappen valt samen met een alfabetiseringsgolf, in ons land zelfs de tweede.

De eerste kwam bij ons als vrucht van de Statenbijbel. Deze was, zoals het voorwoord zegt, gemaakt 'ten eynde dat deselve in de kercken ende publijcke Scholen van de Vereenighde Nederlanden, ende andere Rijcken ende Lantschappen onder onse gehoorsaemheyt resorteerende, mogen worden aangenomen en ge-

Invloed van de notabelen

bruyluck.' Het was in de eerste plaats een 'oversetting' om te worden voorgelezen door voorgangers en onderwijzers.

Dat was nodig omdat hooguit tien procent van de bevolking in die tijd kon lezen. De belangstelling voor de Statenbijbel was echter zo groot dat de verschijning ervan velen inspireerde om te leren lezen.

Toch kon in 1800 nog lang niet iedereen lezen en schrijven. Een onderzoek in Gouda toont aan dat in die tijd slechts een kwart van de bruiden en de helft van hun mannen in staat waren de huwelijksakte te ondertekenen. Alle anderen moesten volstaan met het zetten van een kruisje. Maar er was een behoefte aan onderwijs ontwaakt.

De Maatschappij tot Nut van het Algemeen speelde daarop in door scholen te stichten. Het in 1797 gevormde Nederlandsch Zendeling Genootschap op zijn manier door armenscholen op te richten. De onderwijswet van 1803 maakte het stichten van scholen bovendien gemakkelijker.

Toen het Nederlands Bijbelgenootschap werd opgericht was onderwijs nog wel een luxe, maar het was een noodzakelijke luxe geworden. De bijbel kon daardoor in de negentiende eeuw in handen komen van mensen voor wie het in de achttiende eeuw een gesloten boek zou zijn gebleven.

Opmerkelijk is dat in die begintijd zoveel notabelen zich voor dit werk interesseerden en er geld en tijd aan wilden spenderen. Een man als Gijsbert Karel graaf van Hogendorp werd de eerste voorzitter van de Haagse afdeling. Mr. W.G. Röell, minister van staat (wij zouden nu zeggen: binnenlandse zaken) was bereid het landelijke voorzitterschap op zich te nemen en hij werd na een aantal jaren opgevolgd door mr. A.W.N. van Tets van Goudriaan, gouverneur van Noord-Holland. Ook in andere landen voltrok zich deze ontwikkeling. In het eerste bestuur van het Brits Bijbelgenootschap ontbrak het niet aan 'Lords' en in Rusland toonde tsaar Alexander grote interesse en was meteen bereid om 10.000 roebels per jaar bij te dragen. Bovendien stond hij zijn voornaamste ambtenaar, de vorst Alexander Golitsyn, toe om voorzitter te worden van het Russisch Bijbelgenootschap.

Ongetwijfeld heeft bij velen van hen de gedachte meegespeeld dat ze zo een dam konden opwerpen tegen revolutionaire lectuur. Tegelijkertijd brachten zij de noodzakelijke organisatorische bekwaamheden en hun relaties mee om die nieuwe genootschappen levensvatbaarheid te geven. Zonder hun inzet zou hun groei vermoedelijk veel langzamer zijn gegaan.

Bijna even merkwaardig als de snelle opkomst van de bijbelgenootschapsbeweging is het feit dat de bijbelgenootschappen zo lang zijn blijven bestaan. Maar dat is een onderwerp voor een ander artikel.